

Founding Social Theory in Language: Linguistic Turn and Peter Berger

Seyed Esmail
Masoudi

Assistant Professor Of Sociology, Shiraz
University, Shiraz, Iran

Mohammad Taghi
Iman

Professor Of Sociology, Shiraz University, Shiraz,
Iran

Hossein Abbasi

Phd Student In Sociology, Shiraz University,
Shiraz, Iran

Abstract

Peter Berger, a prominent contemporary sociologist, introduced a new social theory in the twentieth century with his theory of “the social construction of reality.” The “linguistic turn” is also recognized as one of the intellectual movements of this century. This article aims to analyze whether the social theory presented by Peter Berger falls within the framework of the linguistic turn. Therefore, using a documentary method and interpreting Berger’s textual data along with other scholars, the article first clarifies the term “linguistic turn” in philosophy and sociology, examines the role of language in the sociology of Durkheim and Weber, and then compares it with Berger’s views. The findings indicate that although Berger did not use the term “linguistic turn” in his works, he transcended the theories of Durkheim and Weber—who are the primary foundations of his social theory—by relying on the turn in cognitive sociology, thereby adopting the linguistic turn and constructing his own theory. Additionally, the way Berger’s social theory is based on the linguistic turn, or what he himself refers to as “the sociology of language,” is

* Corresponding Author: se.masoudi@hafez.shirazu.ac.ir

How to Cite: Masoudi, S. E., Iman, M. T., Abbasi, H. (2025). Founding Social Theory in Language: Linguistic Turn and Peter Berger, *Quarterly Journal of Social sciences*, 31(107), 1-42. DOI: 10.22054/qjss.2025.84993.2874

analyzed through the inference of seven conceptual elements. The conceptual relationship of these elements with “everyday life” is also delineated, and finally, the implications of the “linguistic structure of everyday life” for social research in Iran are discussed.

Keywords: Linguistic Turn, Social Theory, Social Construction of Reality, Everyday Life, Peter Berger, Sociology of Language.

Extended Abstract

Introduction

Peter Berger is one of the most prominent sociologists of the 20th century. He presented the book *The Social Construction of Reality (A Treatise on the Sociology of Knowledge)* as a new theoretical framework for understanding the processes of the development of social reality. By proposing three dialectical moments, he showed that "society" is something that is in flux and not static; if it is to be understood, it must be considered as a "process" of constructing social reality. Understanding the changing demands a specific logic, which Berger explains in the aforementioned book. On the other hand, in philosophy and social sciences, the "linguistic turn" was formed as one of the most important intellectual movements of the 20th century, which transformed our attitude towards language and its relationship with consciousness and society. In this context, the main question is what is the position of Berger's theory towards the linguistic turn and to what extent can he be considered under the "linguistic turn". That is, it becomes clear what is the relationship between Berger's understanding of language and his understanding of society, or in a sense, social theory.

Methodology and Research Question

The present study, using a documentary approach and analyzing Berger's original texts, and comparing it with the opinions of Durkheim, Weber, and the linguistic turn movement, seeks to answer this question:

1. Can Berger's theory of the social construction of reality be interpreted within the framework of the "linguistic turn"?
2. What is the role of language in his theory and how is it linked to everyday life?
3. What are the conceptual elements of the linguistic turn in Berger's thought?

Findings

• Linguistic turn in philosophy and sociology

Before the linguistic turn in philosophy and social sciences, that is, in Habermas's terms, the "discourse of the philosophy of consciousness," consciousness had a hierarchical and epistemological priority over language. However, with the occurrence of the linguistic turn, this

relationship changed. In post-turn approaches, language was understood not as a passive tool, but as an active and determining structure. The transition from the “priority of consciousness over language” to the “priority of language over consciousness”, as one of the most fundamental philosophical shifts of the twentieth century, transformed our understanding of the relationship between thought and language as a whole; and this transformation also changed social thought. The way in which this transformation was realized in social theory, and in particular in Peter Berger’s social theory, is of fundamental importance.

• **Berger’s turn in the sociology of Knowledge**

Criticizing Scheler and Mannheim, Berger brought the sociology of Knowledge from the margins to the center of social theory. He sought “Knowledge” not in the ideas of the elite, but in the “everyday life” of people. This turn required attention to language as the foundation of Knowledge.

• Berger’s transcendence of the instrumentalist view of language and reaching the level of social ontology:

1. Berger considers language as an intermediary between the subjective and objective spheres of society.
2. Language enables the accumulation of social knowledge and the creation of “semantic areas”.
3. Language goes beyond the here and now and enables rethinking of everyday life.
4. Language creates cognitive and social order through the categorization of experiences.
5. The triple dialectic of externalization, Objectivation, and internalization occurs only through language.
6. For Berger, everyday life is a “superior reality” that can only be understood and reproduced through language; everyday conversations play a central role in establishing and legitimizing the social order.
7. Comparison with Durkheim and Weber showed that by combining two conflicting imperatives (“the social as object” and “meaningful action”) and placing language as an intermediary, Berger presents a dialectical theory that encompasses both objectivity and subjectivity.

Results

Berger's theory can be considered among the theories influenced by the linguistic turn, although he did not use this term directly. His innovation is that by focusing on everyday life and language, he explains society not as something purely objective or subjective, but as a dialectical process. Language in Berger's thought is both a tool of socialization and provides the possibility of criticism and rethinking in everyday life. In this way, the theory of the social construction of reality should be considered a linguistic theory that will be incomplete without considering the position of language. This view has important implications for social research in Iran. First, it shows the necessity of paying attention to linguistic and dialectal diversity in the research process. Second, it highlights the importance of understanding the historical and symbolic accumulation existing in Persian and other languages common in Iran. Third, it points out the necessity of understanding the symbolic world of everyday life of Iranians as an inseparable part of social reality. Therefore, Berger's theory not only provides an analytical framework for understanding society, but also suggests a sensitive methodology for field studies in complex linguistic-cultural contexts such as Iran.

بنیان‌گذاری نظریه اجتماعی در زبان: چرخش زبانی و پیتربرگر

سید اسماعیل مسعودی * | استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

محمد تقی ایمان | استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

حسین عباسی | دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

چکیده

پیتربرگر از جامعه‌شناسان شاخص معاصر با ارائه نظریه «ساخت اجتماعی واقعیت»، یک نظریه اجتماعی جدید در قرن بیستم ارائه داد؛ «چرخش زبانی» نیز به عنوان یکی از جنبش‌های فکری این قرن شناخته می‌شود. این مقاله به دنبال تحلیل این مسئله است که آیا نظریه اجتماعی ارائه شده توسط پیتربرگر، ذیل جنبش فکری چرخش زبانی قرار می‌گیرد. از همین رو، با استفاده از روش اسنادی و با تفسیر داده‌های متنی برگر و اندیشمندان دیگر، در ابتدا ضمن تشریح اصطلاح چرخش زبانی در فلسفه و جامعه‌شناسی، جایگاه زبان در جامعه‌شناسی دورکیم و وبر بررسی شد و سپس با آراء برگر مقایسه گردید. نتایج حاصله نشان می‌دهد با آنکه برگر از اصطلاح چرخش زبانی در آثار خویش استفاده نکرده؛ اما با فراروی از نظریه دورکیم و وبر - به عنوان اصلی‌ترین پایه‌های نظریه اجتماعی خویش - و مبتنی بر چرخش در جامعه‌شناسی شناخت، رویکرد چرخش زبانی را پذیرفته و نظریه خویش را ساخته است. علاوه بر این، چگونگی ابتدای نظریه اجتماعی برگر بر رویکرد چرخش زبانی، یا آنچه خود برگر «جامعه‌شناسی زبان» می‌نامد با استنتاج هفت عنصر مفهومی مورد تحلیل قرار گرفته؛ سپس ارتباط مفهومی این عناصر با «زندگی روزمره» نیز مشخص شده و در نهایت الزامات «ساختار زبانی زندگی روزمره» برای تحقیقات اجتماعی در ایران مورد اشاره قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: چرخش زبانی، نظریه اجتماعی، ساخت اجتماعی واقعیت، زندگی روزمره، پیتربرگر، جامعه‌شناسی زبان.

۱. مقدمه

نظریه اجتماعی، در نخستین معنا اشاره به این دارد که اجتماع را با تمامی شئون و ابعاد آن مدنظر قرار می‌دهد. گویی اجتماع امری است حاضر و آماده که نظریه‌ای آن را توضیح می‌دهد و تبیین می‌کند. این معنا از نظریه اجتماعی، نادرست نیست اما نیازمند تدقیق است؛ زیرا جامعه، دائم در حال ساخته شدن و فروریختن است. عبارتی که زیمل با اصطلاح اجتماع‌زدایی^۱ برای ترسیم زندگی در کلان‌شهر ترسیم می‌کند؛ به‌خوبی نشان می‌دهد که اجتماع دچار فروپاشی می‌شود و با همین فروپاشی نوعی اجتماعی شدن را شاهد هستیم: آنچه به‌منزله اجتماع‌زدایی به نظر می‌رسد در واقعیت یکی از اشکال بنیادی اجتماعی شدن^۲ است (Boy, 2021: 196). جامعه به‌سادگی ساخته نمی‌شود و به‌دشواری فرومی‌ریزد، نه چنان طبیعت است که همواره قوانینی ثابت بر آن حاکم باشد و نه مانند خیال‌پردازی ذهن است که به‌آسانی تغییر کند و محو شود. جامعه، موجودیتی خاص دارد و «نظریه اجتماعی» چیزی جز توضیح همین موجودیت نیست.

جامعه‌شناسی در دوره کلاسیک خود نظریه‌های اجتماعی متعددی برای فهم و درک موجودیت جامعه ارائه کرده است؛ بعد از آن در دوره معاصر، نظریه‌های دیگری با ارجاع به دوره کلاسیک و همچنین سایر مسیرهای اندیشه‌ای شکل گرفته‌اند. پیتربگر یکی از اندیشمندان دوره معاصر جامعه‌شناسی، با بهره‌گیری از سنت‌های مختلف فکری، نظریه «ساخت اجتماعی واقعیت» را ارائه کرده است. اینکه نظریه‌ای معاصر باشد و نظریه‌ای دیگر کلاسیک؛ بیش از آنکه عنصر تقدم و تأخر زمانی مهم و تأثیرگذار باشد، یک عنصر معرفتی و علمی سبب تمایز این دو دوره از یکدیگر است. به‌عنوان مثال، تلفیق عامل و ساختار یکی از مشخصه‌های برخی نظریه‌های معاصر است که نظریه‌های کلاسیک تقریباً فاقد آن شمرده می‌شوند. یکی دیگر از زمینه‌های

1. dissociating

2. elementary forms of socialization

تأثیرگذار برای دوره معاصر، توجه به «زبان» است. هرچند نظریه پردازان کلاسیک جامعه‌شناسی همچون وبر و دورکیم به زبان پرداخته‌اند؛ اما جایگاه محوری و معرفتی در اندیشه آن‌ها نداشته است؛ اما در دوره معاصر با ظهور «چرخش زبانی» که پیش‌تر در فلسفه رخ داده بود، برخی جامعه‌شناسان معاصر – مانند هابرماس – تحت تأثیر آن قرار گرفتند و برخی دیگر – مانند گیدنز – چنین تأثیری نگرفتند؛ بنابراین، صرف اینکه جامعه‌شناسی در دوره زمانی معاصر باشد به معنای تأثیرپذیری از این جنبش فکری نیست.

باین حال، بررسی‌های اولیه نشان می‌دهد، پیتز برگر، هرچند از اصطلاح چرخش زبانی استفاده نکرده است، اما تأمل درباره زبان را محور اندیشه خویش قرار داده است؛ حال پرسش اساسی این است آیا تأمل پیتز برگر پیرامون زبان، ذیل جنبش فکری چرخش زبانی قابل طبقه‌بندی است؛ یا مانند دورکیم و وبر و یا گیدنز پیشاچرخش زبانی (از حیث معرفتی و نه زمانی) محسوب می‌شود؟ علاوه بر این، اگر برگر متأثر از چرخش زبانی باشد، مشخصه‌ها و عناصر مفهومی آن کدام‌اند؟ و نظریه برگر در ساخت اجتماعی واقعیت چه نسبتی با این عناصر دارد؟ همچنین باید به این پرسش نیز پرداخته شود که تفاوت برگر با جامعه‌شناسان اصلی موردنظر وی – یعنی دورکیم و وبر – در خصوص زبان چیست؟ آیا امتداد اندیشه‌ها آن‌ها درباره زبان را دنبال می‌کند یا مسیر دیگری می‌پیماید؟ در این مقاله، با استفاده از داده‌های متنی و روش تحقیق اسنادی به پرسش‌های فوق پاسخ داده خواهد شد.

۲. چیستی چرخش زبانی در فلسفه و جامعه‌شناسی

برهه‌های خاصی از تاریخ فکری بشر وجود دارد که مباحث پیرامون زبان گسترش و اهمیت جدیدی می‌یابد، همین دست مباحث است که منجر به دگرگونی نحوه نگریستن به زبان می‌شود. لحظه شکوفاشدن ریتوریک^۱ در آتن و سیراکوز^۲ باستان

1. Rhetoric

2. Syracuse

یکی از این برهه‌های توجه به زبان است (Hirschkop, 2019:1). علاقه شدید به منشأ زبان^۱ در اروپای قرن هجدهم یکی دیگر از برهه‌ها به شمار می‌رود که کوندی‌اک در سال ۱۷۴۶ آغاز کرده بود (برلین، ۱۳۸۵: ۱۰۲). در همین راستا، آنتونیو گرامشی گفته است «هر بار که مسئله زبان مطرح می‌شود به این معنی است که مسائل دیگری نیز ظهور می‌کند» (Gramsci, 1985 به نقل از Hirschkop, 2019:1). در دهه‌های پایانی قرن نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم نیز زبان مورد توجه جدی قرار گرفت که «تعداد زیادی از متفکران در اروپا این احساس را داشتند که ابهام در مورد زبان فراگیر شده - است و این که آشفتگی‌های فکری و مشکلات اجتماعی نیز به آشفتگی زبان برمی‌گردد. آن‌ها معتقد بودند که خود زبان اساساً درگیر سوء تفاهم^۲ شده است»؛ و پاسخ آن‌ها در قالب «چرخش‌های زبانی» مطرح شد (Hirschkop, 2019:1). محققان در فلسفه، زبان‌شناسی، نقد ادبی، انسان‌شناسی و نظریه سیاسی این چرخش‌های را در رشته‌های خود بررسی کردند و به صورت مجزا و مستقل چرخش‌های زبانی را توضیح می‌دادند.

اصطلاح «چرخش زبانی» اولین بار توسط گوستاو برگمان در کتاب **واقعیت و منطق**^۳ به کار رفته است (Bergmann, 1964:8). پس از برگمان، اصطلاح چرخش زبانی، توسط ریچارد رورتی به کار گرفته شد (Rorty, 1992:39). برای رورتی برجسته شدن زبان در دوره معاصر، امری است که ریشه آن به سرآغاز اندیشه فلسفی بر می‌گردد.

به‌طور کلی مسیر چرخش زبانی را می‌توان به دو گرایش مختلف نسبت داد: یکی هرمنوتیک و دیگری فلسفه تحلیلی. مهم‌ترین متفکر گرایش نخست را باید هایدگر دانست که امتداد سنت زبان‌شناختی هومبولتی^۴ به شمار می‌رود و به این مسئله توجه

1. Origin of Language

2. Misunderstood

3. Logic and Reality

4. Humboldtian tradition of linguistics

دارد «تنش بین افشای جهان خاص گرایانه و گرایش جهان شمول گرایانه‌ی گفتمان بیان واقعیت»^۱؛ ویتگنشتاین نماینده اصلی گرایش دوم است که خود ریشه در معناشناسی منطقی^۲ گوتلوب فرگه دارد و به «تحلیل منطقی قضایا» توجه جدی دارد (Habermas, 1999:413-423).

چرخش زبانی به تغییر اساسی در رابطه بین زبان و رشته‌های علوم انسانی و علوم اجتماعی و از این رو بین زبان و تبیین^۳ رفتار انسانی اشاره دارد. ما می‌توانیم این تغییر را به عنوان رهایی زبان از محدوده نقش ارتباطی‌اش توصیف کنیم. نقش ارتباطی زبان به دلیل نیازهای ارتباطی گفتار روزمره و گفتمان‌های تخصصی مانند جامعه‌شناسی به شدت محدود شده است. زبان، اکنون یعنی پس از چرخش زبانی در وضعیتی است که می‌تواند نقش‌های بیشتری ایفا کند، زبان به عنوان یک اصل توضیحی قدرتمند رفتار انسان در حال ظهور است. با ظهور این ظرفیت‌های جدید زبان، راهبردهای توضیحی یا تفسیری جدیدی برای زبان در نظر گرفته شده است. به عنوان مثال جنبه‌های ارتباطی (هابرماس، ۱۹۸۴)، نشانه‌شناختی (دریدا، ۱۹۸۴)، مقوله‌ای (فوکو، ۱۹۷۳) و معنایی (آستین، ۱۹۶۲) زبان توسط این افراد به کار گرفته شده است. کشف ظرفیت‌های نهفته در زبان از طریق این استراتژی‌ها رفته رفته و به آرامی، این چرخش به سمت زبان را نه تنها به عنوان یک نظریه‌ی متن بلکه به عنوان یک نظریه رفتار اجتماعی تثبیت کرده است (Henry, 1995: 635). به همین جهت است که «ارنست کاسیرر در سال ۱۹۴۵ اهمیت علم جدید زبان‌شناسی را با علم جدید گالیله که در سده هفدهم درک ما از جهان فیزیکی را به کلی دگرگون ساخت، مقایسه کرد» (کلارک، ۱۳۹۸: ۷۰). توجه به زبان، ما را با وجهی از جهان آشنا می‌کند که بدون توجه به زبان برای ما ناشناخته و دست‌نیافتنی بوده است. به تعبیر دیگر، با توجه به زبان، جهان و انسان و نسبت این دو را می‌توان به نحوی متمایز فهم و درک کرد. چرخش زبانی به ما

1. The tension between particularistic world disclosure and universalistic bent of fact-stating discourse

2. logical semantics

3. Explanation

می‌گوید که «زبان» صرفاً ابزار ارتباط و تعامل اجتماعات انسانی نیست بلکه اساساً مسئله اندیشه است (Chakraborty, 2022: 6518).

هابرماس یکی از اندیشمندان نظریه پرداز در فلسفه و جامعه‌شناسی چرخش زبانی را در مقابل «گفتمان فلسفی سوژه محور» یا «فلسفه آگاهی» قرار می‌دهد. این گفتمان به لحاظ زمانی دوره دکارت تا اندیشه‌های هوسرل و حتی فوکو را هم در بر می‌گیرد. هابرماس در کتاب «گفتمان فلسفی مدرنیته» بیان می‌کند: «گفتمان فلسفی مدرنیته» که «سوبژکتیویته را به عنوان اصل مدرنیته»^۱ ارتقاء داد، به طور کلی شامل گفتمان‌هایی متفاوت و بعضاً رقیب نیز می‌شود (Fritsch, 2019: 229)؛ یعنی درون همین گفتمان، مکاتب و رویکردهای مختلفی وجود دارد اما به نظر هابرماس، همه این رویکردهای مختلف که بعضاً رقیب یکدیگر نیز به شمار می‌روند، در نهایت ذیل فلسفه آگاهی/سوژه قرار دارند. وی با این صورت‌بندی، تمایز اساسی خود را با جریان اصلی اندیشه یعنی «سوبژکتیویته» آشکار می‌سازد. آنچه به هابرماس این امکان را می‌دهد که مدعی «امحاء سوبژکتیویته» گردد؛ فهم خاص او از «زبان» است؛ به ویژه، خصلت پراگماتیستی زبان که وی آن را برجسته می‌سازد، نظریه اجتماعی او را موجه ساخته است (Habermas, 1999: 423).

پیش از چرخش زبانی در فلسفه و علوم اجتماعی، یعنی به تعبیر هابرماس همان «گفتمان فلسفه آگاهی»، آگاهی نسبت به زبان تقدم رتبی و معرفتی داشته است. فیلسوفان این دوره بر این باور بودند که زبان صرفاً ابزاری برای بیان و بازنمایی محتوای آگاهی است؛ آگاهی همچون ساحتی مستقل و مقدم، از طریق زبان به صرفاً بیان می‌شود. به بیان دیگر، زبان در جایگاه وسیله‌ای ثانوی فهمیده می‌شد که کارکرد اصلی آن انتقال معانی و صورت‌های پیشاپیش موجود در ذهن بود؛ اما با وقوع چرخش زبانی، این نسبت دگرگون شد. در رویکردهای پساچرخش، زبان نه به عنوان ابزاری منفعل، بلکه به مثابه ساختاری فعال و تعیین کننده فهمیده شد. دیگر این آگاهی نبود که

زبان را شکل می‌داد، بلکه زبان به عنوان افق و شرط امکان آگاهی تلقی شد. در این دیدگاه، اندیشیدن و آگاهی یافتن جز در بستر زبان رخ نمی‌دهد؛ و آنچه ما آگاهی می‌نامیم همواره در شبکه‌ای از دلالت‌های زبانی سامان می‌یابد. از این رو، گذار از «تقدم آگاهی بر زبان» به «تقدم زبان بر آگاهی»، به مثابه یکی از بنیادین‌ترین جابه‌جایی‌های فلسفی قرن بیستم، درک ما را از نسبت اندیشه و زبان به کلی متحول ساخت؛ و این تحول، اندیشه اجتماعی را هم تغییر داد. نحوه تحقق این تحول در نظریه اجتماعی و به خصوص نظریه اجتماعی پیتر برگر از اهمیت اساسی برخوردار است.

۳. زبان در نظریه کلاسیک جامعه‌شناسی: پیشاچرخش زبانی

۳-۱ دورکیم و زبان

دورکیم در کتاب «صور بنیانی حیات دینی» به نقش تأثیرگذار زبان بر اندیشه اشاره می‌کند. او با استناد به عقیده مولر تأکید می‌کند که شکل‌گیری مفهوم بدون وجود کلمه ناممکن است. زبان با قوانین ویژه خود، بر اندیشه فشار آورده و آن را تغییر شکل می‌دهد. در جوامع ابتدایی که فرهنگ علمی وجود نداشت، این قدرت زبان مطلق بود و جهان معنوی‌ای خلق می‌کرد که به عنوان علت پدیده‌های فیزیکی در نظر گرفته می‌شد اما «فرهنگ علمی ما به ما این امکان را می‌دهد که اشتباهات برخاسته از تأثیر زبان را به سرعت ترمیم کنیم؛ ولی در آن روزگاران که چنین فرهنگی وجود نداشت و کلمه بی‌رقیب بود می‌توان حدس زد که کلمات از چه توان مطلق برخوردار بوده‌اند» (دورکیم، ۱۳۹۳: ۱۰۶).

هم‌چنین در درسگفتارهای فلسفی، ذیل فصل مربوط به «منطق»، آخرین بحث خود را به «زبان» اختصاص داده است و چنین آغاز می‌کند: «هر انسان در درون خود محصور است. همان‌طور که لایب‌نیتس در مورد موناخ گفت، هیچ‌یک از ما پنجره‌ای به جهان دیگران نداریم. پس چگونه با یکدیگر ارتباط برقرار کنیم؟ به وسیله پدیده‌های

بیرونی^۱ که آن‌ها را نشانه‌ها^۲ می‌خوانیم. سیستم نشانه‌ها را زبان می‌نامند که می‌تواند نه فقط از کلمات بلکه از هر نشان‌ای تشکیل شود. اگرچه اصطلاح «زبان» معمولاً برای اشاره به کلمات گفتاری استفاده می‌شود، در تعریف ما از زبان، علائم ناشنویان نیز شامل می‌شود» (Durkheim, 2004: 221). سپس به بحث در مورد، چیستی نشانه و طبیعی و مصنوعی بودن نشانه می‌پردازد. هم‌چنین به منشأ الهی یا انسانی زبان می‌پردازد. مسئله‌ای که در زمان دورکیم، بسیار پرده‌مانه بوده است که زبان منشأ الهی دارد یا باید آن را پدیده‌ای کاملاً انسانی بدانیم؛ و دورکیم به صراحت می‌گوید: «زبان توسط خدا به انسان تعلیم داده نشده است، بلکه از طریق طبیعت ما به دست آمده است» (همان، ۲۲۳). البته آنچه برای ما حائز اهمیت است همین تعریف دورکیم از زبان است که آن را «سیستم نشانه‌ها» می‌داند؛ یعنی زبان، مجموعه نشانه‌هایی است که در اجتماع انسانی به کار گرفته می‌شود یا به تعبیری، یکی از نهادهای جامعه به شمار می‌رود. افکار، تصورات بیان‌شده توسط مقولات، ادراکات، واژگان و مفاهیمی که با عناصر مختلف زبان *la langue* پیوند دارند، تولیدات جمعی هستند؛ «مفاهیم در زبان و از طریق آن شکل می‌گیرند که یک امر جمعی است.» (Durkheim, 2010: 50). از نظر دورکیم، زبان یک صفت انسانی^۳ است که محصول زندگی اجتماعی است و تفکر عقلانی را ممکن می‌سازد. مهم‌تر از آن، انسان بودن تنها از طریق پابندی به یک گروه اجتماعی امکان‌پذیر است، رابطه‌ای که از نحوه تعامل و ادغام وجدان‌های فردی در جعل واقعیتی بیشتر از مجموع اجزا ناشی می‌شود. زبان به عنوان وسیله‌ای که از طریق آن تعامل برقرار می‌شود، یک «واقعیت اجتماعی» است، عنصری از زندگی جمعی که بالاتر از فرد قرار دارد و بر او تأثیر می‌گذارد یا به بیانی او را به خدمت می‌گیرد (Williams, 2020: 45).

بنابراین در دیدگاه دورکیم زبان سیستمی از نشانه‌هاست که به عنوان یک «وسیله»

1. External Phenomena

2. Sign

3. Human Attribute

یا «ابزار» تعاملی و ارتباطی میان افراد جامعه عمل می‌کند؛ و این قابلیت را داراست که پنجره بسته موناذهای فردی را به روی دیگر افراد جامعه بگشاید. زبان به مثابه یک «سیستم» و «ابزار» چه در دوران گذشته که فرهنگ علمی حاکم نبود و چه در دوران جدید که فرهنگ علمی غلبه یافته؛ یک واقعیت اجتماعی است و همه آن خصوصياتی که برای واقعیت اجتماعی (همچون بیرونی بودن و جبری بودن نسبت به افراد جامعه) برشمرده می‌شود، زبان نیز داراست. این واقعیت اجتماعی در کنار و در عرض سایر واقعیت‌های اجتماعی قرار می‌گیرد و نه تنها هیچ گونه تقدم رتبی و معرفتی نسبت به سایر واقعیت‌های اجتماعی ندارد بلکه چونان ابزاری در خدمت واقعیت اجتماعی علم و فرهنگ علمی دوران جدید قرار می‌گیرد. زبان که حیث عمومی دارد و در زندگی‌های روزمره جاری و ساری است نسبت به علم که حاصل تجربه روشمند دانشمندان است هیچ گونه تقدمی ندارد و صرفاً ابزاری برای تعاملات انسانی و بیان معرفت‌های علمی است. از همین رو، هرچند دورکیم، زبان را در قالب یک نظریه اجتماعی قرار می‌دهد که تا پیش از وی چنین امری رخ نداده بود، با این حال، دیدگاه او درباره زبان ابزار گرایانه است که این همان تلقی پیشاچرخشی از زبان است.

۲-۳ وبر و زبان

وبر در آثار خود از اصطلاح «اجتماع زبانی»^۱ استفاده می‌کند. اجتماع زبانی، بنیانی از قبل موجود برای چیز دیگری نیست، بلکه محصول کنش‌های گفتاری افراد است؛ یعنی اجتماع زبانی توسط کنشگران اجتماعی به وجود می‌آید. حتی اشتراکات عینی، مانند تلفظ، غیر ضروری است، بلکه شرط مهم برای تشکیل یک اجتماع زبانی این است که تک تک کنشگران رفتارهای گفتاری خود را به سمتی هدایت کنند که احتمال درک شدن توسط دیگر کنشگران وجود داشته باشد: قلمرویی که در آن بازیگران به طور میانگین (و بنابراین منطقی) می‌توانند انتظار رفتار گفتاری خود را داشته باشند.

1. Sprachgemeinschaft/ linguistic community

در نتیجه، داشتن تأثیرات معنادار بر دیگران و تا حدی قابل پیش‌بینی بودن، مرز «اجتماع زبانی» را ترسیم می‌کند (Weber, 1981: 167)؛ بنابراین یک اجتماع زبانی برای برقراری ارتباط^۱ ایجاد می‌شود و مبتنی بر انتظارات ذهنی سخنوران از درک و فهم دیگری است. وبر به منظور تشریح بیشتر اجتماعی زبانی، آن را «ایدئال تایپ بازار» مقایسه می‌کند. بازار یک امر عینی و بیرونی نیست بلکه از برهمکنش ذهنی افراد ناشی می‌شود. بازار درواقع اجتماعی ذهنی است که بازیگران هدفمند-عقلانی^۲ مبتنی بر انتظار رفتار هدفمند-عقلانی دیگران دست به کنش عقلانی معطوف به هدف می‌زنند. استفاده کنشگران از پول برآمده از چنین فهمی از بازار است. لذا بازار «چنان است که گویی»^۳ از طریق جهت‌گیری به نظامی که تمام خواسته‌ها و انتظارات شرکت‌کنندگان را برآورده می‌کند به دست آمده است» (Weber, 1981: 166). وبر «که گویی» را به اجتماع زبانی نیز تعمیم می‌دهد؛ یعنی اجتماع زبانی نیز، امری است شبیه بازار که کنشگران آن را از طریق انتظارات و خواسته‌های گفتاری خود شکل می‌دهند. تادا بیان می‌کند که چنین تعمیمی از بازار به اجتماع زبانی درواقع «نتیجه منطقی جامعه‌شناسی تفسیری وبر است، زیرا نقطه شروع تحلیل او کنش‌های عقلانی افراد است» (Tada, 2018: 445).

بنابراین برای وبر اجتماع زبانی یک پدیدار ذهنی از سنخ ایدئال تایپ است که از برهمکنش ذهنی و انتظارات سخنگویان و فهم کنندگان حاصل می‌شود. انتظار کنشگران دوسویه زبانی در یک بستر عقلانی رقم می‌خورد؛ به عبارت دیگر، این انتظار، انتظار عقلانی است. با این حال، اجتماع زبانی هرچند از خصوصیت ذهنی برخوردار است، اما صرفاً ابزار ایجاد تعامل و برقراری ارتباط است. تلقی ابزار گرایانه وبر از اجتماع زبانی نشان‌دهنده رویکرد پیشاچرخشی وی از زبان است.

1. Verständigung/ communicating

2. purposively-rational

3. as if

۴. مسئله برگز: چرخش در جامعه‌شناسی شناخت و پی‌ریزی چرخش زبانی

خویش

برگر عنوان فرعی کتاب «ساخت اجتماعی واقعیت» را «رساله‌ای در جامعه‌شناسی شناخت» قرار داده است و با نقدِ شلر و مانهایم معنایی جدید به جامعه‌شناسی شناخت می‌دهد. در نقدِ شلر بیان می‌کنند که «جامعه‌شناسی شناخت شلر اساساً روشی سلبی^۱ است. شلر استدلال می‌کرد که رابطه بین «عوامل ایده‌آل»^۲ و «عوامل واقعی»^۳... صرفاً یک رابطه تنظیمی است؛ یعنی «عوامل واقعی» شرایطی را تنظیم می‌کنند که تحت آن «عوامل ایده‌آل» خاصی می‌توانند در تاریخ ظاهر شوند، اما نمی‌توانند بر محتوای آن تأثیر بگذارند؛ به عبارت دیگر، جامعه حضور^۴ ایده‌ها را تعیین می‌کند، اما نه ماهیت^۵ آن‌ها را» و در نهایت طرح شلر را در جهت رسیدن به «یقین هستی‌شناسی»^۶ می‌دانند که از حیطه جامعه‌شناسی شناخت بیرون است (Berger & Luckmann, 1991: 20). هم‌چنین در بیان نقدِ مانهایم، معتقد است او قلمرو جامعه‌شناسی شناخت را به بررسی پدیدهٔ ایدئولوژی^۷ محدود کرده است (همان، ۲۱)؛ در حالی که از نظر برگر قلمرو جامعه‌شناسی شناخت بسیار وسیع‌تر است:

جامعه‌شناسی شناخت باید به بررسی هر آنچه در جامعه به عنوان «شناسایی»^۸ تلقی می‌شود، پردازد... جامعه‌شناسی شناخت باید پیش از هر کار به تحقیق درباره آنچه مردم در زندگی روزمره، غیرنظری یا ماقبل نظری خود به عنوان «واقعیت» «می‌شناسند» پردازد. به سخن دیگر، بیشتر باید «شناسایی» متعارف کانون اصلی برای جامعه‌شناسی شناخت باشد تا «عقاید». دقیقاً همین «شناسایی» است که تاروپود معنی‌هایی را تشکیل

1.negative method

2.Idealfakroren

3.Realfaktoren

4.Dasein

5.Sosein

6.Ontological Certitude

7.Phenomenon of Ideology

8.Knowledge

می‌دهد که بی آن‌ها هیچ جامعه‌ای وجود نتواند داشت؛ بنابراین جامعه‌شناسی شناخت باید خود را به بررسی ساخت اجتماعی واقعیت مشغول بدارد (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۲۴ و ۲۵).

از نظر برگر، آنچه به اجتماع قوام می‌بخشد؛ همان چیزی است که مردم در زندگی روزمره به عنوان «واقعیت»، می‌شناسند. جهان زندگی روزمره همان جهانی است «که برخی فیلسوفان آن را Lebenswelt یا «زیست جهان» نامیده‌اند؛ جهانی که در آن فعالیت‌های «معمول» مان را در تعامل با دیگران انجام می‌دهیم. جهان این قلمرو... واقعیتش مستحکم‌ترین و در نتیجه، «طبیعی‌ترین» واقعیت در آگاهی ماست» (برگر، ۱۳۹۷: ۲۹).

بنابراین چرخش در جامعه‌شناسی شناخت به معنای آن است که برگر موضوع اصلی و دال مرکزی جامعه‌شناسی شناخت را ایده‌ها و عقاید نخبگان و روشنفکران نمی‌داند بلکه شناخت برآمده از زندگی روزمره و زیست جهان مردم می‌داند. چنین چرخشی یک گسست قطعی از سنت جامعه‌شناسی شناخت توسط شلر و مانهایم بوده است؛ اما زیست جهان و زندگی روزمره مردم، موضوع نظریه اجتماعی نیز است؛ بنابراین نظریه اجتماعی برگر در نسبت با چنین چرخشی در جامعه‌شناسی شناخت تدوین می‌گردد. برگر جامعه‌شناسی شناخت را از حاشیه به مرکز و قلب نظریه جامعه‌شناسی منتقل می‌کند. «استنباط ما از جامعه‌شناسی شناخت، متضمن استنباط^۱ خاصی از جامعه‌شناسی به طور کلی است» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۲۵۸). به منظور نشان دادن استنباط خاص خود از نظریه جامعه‌شناسی و نقش جامعه‌شناسی شناخت در آن، به تلفیق نظریه دورکیم و وبر با صورت‌بندی خاص خود می‌پردازد. بدین منظور دو فرمان به ظاهر متناقض دورکیم و وبر را در صورت‌بندی جدیدی مکمل و ملازم یکدیگر قرار می‌دهد. فرمان دورکیم عبارت است از «اولین و اساسی‌ترین قاعده این است: واقعیت‌های اجتماعی را به عنوان شیء در نظر بگیرد»^۲ (Durkheim, 1982: 60)؛ و

1. Conception

2. Consider Social Facts as Things

فرمان وبر نیز عبارت است از: «هم برای جامعه‌شناسی به معنای کنونی و هم برای تاریخ، موضوع شناخت، مجموعه معنایی ذهنی کنش است» (Weber, 1947: 101)؛ برگر بعد از بیان این دو فرمان، اظهار می‌کند که:

این دو جمله متناقض نیستند. جامعه دارای واقعیت عینی است؛ و جامعه درواقع توسط فعالیتی ساخته می‌شود که معنای ذهنی را بیان می‌کند؛ و اتفاقاً، دورکیم دومی را می‌داند، همان‌طور که وبر اولی را می‌داند. دقیقاً همین ویژگی دوگانه جامعه از نظر واقعیت عینی و معنای ذهنی است که «واقعیت منحصربه‌فرد»^۱ آن را می‌سازد؛ بنابراین، سؤال اصلی نظریه جامعه‌شناسی را می‌توان به شرح زیر مطرح کرد: چگونه ممکن است که معانی ذهنی به واقعیت‌های عینی تبدیل شوند؟ یا به عبارتی متناسب با مواضع نظری فوق‌الذکر: چگونه ممکن است که فعالیت انسانی^۲ جهانی از چیزها را تولید کند؟ به عبارت دیگر، درک کافی از «واقعیت منحصربه‌فرد» جامعه مستلزم بررسی شیوه‌ای است که این واقعیت بر اساس آن ساخته می‌شود. ما معتقدیم که این تحقیق وظیفه جامعه‌شناسی شناخت است (Berger & Luckmann, 1991: 30).

بنابراین جامعه‌شناسی شناخت عهده‌دار تبیین صورت‌بندی نظریه اجتماعی جدید با تلفیق دو فرمان دورکیم و وبر است؛ و همان‌طور که گفته شد با چرخش در جامعه‌شناسی شناخت؛ زندگی روزمره و شناخت برآمده از آن؛ به کانون اصلی آن تبدیل شد؛ اما نکته بسیار اساسی در اینجا این است که از نظر برگر بنیاد شناخت برآمده از زندگی روزمره، «زبان» است (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۶۹-۵۴). زبان بنیادی‌ترین رکن زندگی روزمره است و البته از زندگی روزمره هم برمی‌آید، زبان فقط ابزار ارتباط و تعامل نیست بلکه بنیاد و اساس همه شناخت‌های بشر است. زبان بیش از آنکه ابزار شناخت باشد بنیاد شناخت است و این همان نقطه‌ای است که برگر با چرخش در جامعه‌شناسی شناخت، چرخش زبانی خویش را نیز رقم می‌زند و از تلقی ابزارگرایانه تعامل محور زبان عبور کرده و تقدم رتبی زبان بر شناخت و آگاهی را تثویز می‌کند.

1. Reality Sui Generis

2. Human Activity (Handeln)

البته باید این نکته را متذکر شد که برگر از اصطلاح چرخش زبانی به طور مستقیم استفاده نکرده است؛ اما با استنتاج از آراء و اندیشه‌های وی چنین دلالتی قابل طرح است. همان‌طور که پیش از این نشان دادیم چرخش زبانی را به معنای نفی تلقی ابزارگرانه از زبان و همچنین به معنای تقدم زبان بر آگاهی و شناخت است، رابطه سه‌گانه جامعه‌شناسی شناخت، زندگی روزمره و زبان در اندیشه برگر، دلالت چرخش زبانی وی را آشکار می‌کند. با این حال، برگر از اصطلاح «جامعه‌شناسی زبان» استفاده می‌کند و رابطه آن با جامعه‌شناسی شناخت چنین بیان می‌کند: «امیدواریم این نکته را روشن ساخته باشیم که جامعه‌شناسی شناخت مستلزم جامعه‌شناسی زبان است» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۲۵۴)؛ بنابراین اگر زبان را بنیاد شناخت برآمده از زندگی روزمره می‌داند، جامعه‌شناسی زبان را نیز مقدم بر جامعه‌شناسی شناخت می‌داند. برگر هم تلقی خاصی از نظریه جامعه‌شناختی دارد و هم تلقی خاصی از جامعه‌شناسی شناخت و جامعه‌شناسی زبان نیز نزد او معنای خاصی دارد که باید دقیق‌تر بررسی شود.

۵. جامعه‌شناسی زبان برگر و عناصر مفهومی چرخش زبانی

از آنجایی که نشان دادیم برای برگر جامعه‌شناسی زبان و فهم ویژگی‌های آن، امری ضروری برای فهم جامعه‌شناسی شناخت، چستی شناخت برآمده از زندگی روزمره، نظریه اجتماعی و همچنین نظریه ساخت اجتماعی واقعیت است؛ استنتاج خصوصیات زبان از متن یا متون برگر اهمیتی اساسی دارد. بعد از بررسی این خصوصیات زبان، با دقت بیشتری می‌توان این سؤال را پاسخ داد که آیا در اندیشه برگر چرخش زبانی رخ داده است؟

۵-۱. وساطت زبان: پیوند ساحت سوژکتیو و ابژکتیو جهان اجتماعی

در هر جامعه‌ای می‌توان تعدادی نظام نشانه‌ای مانند حرکات دست، زبان بدن، مصنوعات مادی و موارد مشابه را یافت. زبان که برگر آن را نظامی از علائم صوتی تعریف می‌کند، مهم‌ترین نظام علامتی یک جامعه به شمار می‌رود. این نظام علامتی از

حیث متبلور ساختن و انتقال دادن معانی ذهنی، بهتر از هر نظام نشانه‌ای دیگری عمل می‌کند (Wuthnow et al., 2010: 36). شروع بحث برگر از زبان با این سخن است که «معانی ذهنی آدمی، قابلیت عینی شدن را دارند» و در اصطلاح «دلالیت: یعنی ایجاد علائم به وسیله انسان» نگاه خود به زبان را مطرح می‌کند؛ هم‌چنین در وصف ویژگی علامت متذکر می‌شود: علامت‌ها و نظام‌های علامتی از این نظر جلوه‌هایی عینی محسوب می‌گردند که به طور عینی در حدی فراتر از بیان مقاصد ذهنی «اینجا و اکنون» به کار برده می‌شوند (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۵۴-۵۶). هم‌چنین در مقاله «هویت به عنوان مسئله جامعه‌شناسی شناخت»^۱ می‌گوید:

زبان هم پایه و هم ابزار ساخت اجتماعی واقعیت است. زبان تجارب فردی را متمرکز می‌سازد، الگو می‌دهد و عینیت می‌بخشد. زبان اصلی‌ترین وسیله‌ای است که فرد به واسطه آن اجتماعی می‌شود تا ساکن دنیای مشترک با دیگران شود و هم‌چنین ابزاری را فراهم می‌کند که در گفتگو با دیگران، دنیای مشترک هم‌چنان برای او قابل قبول باشد. بر این پایه زبانی، بنای طرح‌های تفسیری، هنجارهای شناختی و اخلاقی، نظام‌های ارزشی و درنهایت «جهان‌بینی» به طور نظری برپا شده است که در مجموع، دنیای «بازنمایی‌های جمعی» هر جامعه‌ای را تشکیل می‌دهند (طبق مکتب دور کیم) (Berger, 1966: 108).

بنابراین زبان برای برگر، واقعیت عینی و معانی ذهنی را پیوند می‌زند؛ اصطلاح وساطت^۲ می‌تواند منظور او را بهتر منتقل کند. زبان از آن جهت که معانی ذهنی را منتقل می‌کند، با حیث سوژکتیو جامعه در ارتباط است؛ و از آن جهت که «من با زبان به عنوان یک واقعیت بیرونی از خودم مواجه می‌شوم و تأثیر آن بر من قهری است» با حیث ابژکتیو جامعه نیز در تماس است لذا «زبان به عنوان یک نظام نشانه‌ای از کیفیت عینیت برخوردار است» (Berger & Luckmann, 1991: 53). جهت تقریب به ذهن می‌توان زبان را در طرح برگر مانند شاکله سازی در کانت مطرح کرد؛ همان گونه که

1. Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge

2. Mediation

امر سومی^۱ به عنوان شاکله سازی استعلایی^۲ لازم است تا بین امر نامتجانس فکری^۳ و حسی^۴ میانجی‌گری کند (کانت، ۱۴۰۰: A138/B177)؛ زبان نیز بین ساحت عینی و معانی ذهنی، وساطت می‌کند. اگر زبان نبود، جامعه و اجتماع نداشتیم؛ به این دلیل که موجودیت خاص اجتماع در کیفیتی نهفته است که آن را واجد حیث سوژکتیو و ابژکتیو می‌کند. این نحوه از بودن خاص اجتماع را با زبان می‌توان فهمید. طریق ما برای رسیدن به اجتماع، زبان است.

۲-۵. معنادهی زبان: خودیابی در جهان اجتماعی

پیوند زبان و جامعه را می‌توان چنین نیز طرح کرد که ما با زبان امور، اشیاء، رفتار و به‌طور کلی جهان زندگی را معنا می‌کنیم و به تعبیر دیگر، قابل فهم می‌سازیم. «زبان واقعیت اجتماعی را می‌سازد، زیرا واقعیتی که ما به آن دسترسی داریم کاملاً عینی نیست، بلکه برای افراد به عنوان دنیایی از معانی، نهادها و تفسیرها ظاهر می‌شود» (Sandu & Nistor, 2020: 45). لذا لازم است هر زمان که در مورد نظم اجتماعی نظریه پردازی می‌کنیم، پایگاه زبانی تمامی نظم اجتماعی را به خود یادآوری کنیم یعنی توجه داشته باشیم: «منطقی که ما به دنیای خود نسبت می‌دهیم، منطقی است که بر اساس فرضیات بدیهی ما در مورد نحوه کار کردن چیزها است؛ که به نوبه خود بر ساختاری از روابط اجتماعی بنا شده است و این محیط اجتماعی است که ساختار معقول را تشکیل می‌دهد، نه خود ایده‌ها» (Ammerman, 2018: 28). در همین رابطه برگر متذکر می‌شود:

زبان به طور خاص منظور از ساخت اجتماعی یک جهان عینی واقعی را روشن می‌کند. زبان بدون شک یک ابداع اجتماعی است و نمی‌توان به یک نظام زبانی،

1. Third Thing
2. Transcendental Schema
3. Intellectual
4. Sensible

جایگاهی هستی شناختی^۱ جدا از جامعه‌ای که آن را ابداع کرده است، نسبت داد. باوجوداین، فرد زبان خود (البته، زبان مادری خود) را به‌عنوان یک واقعیت عینی می‌آموزد. او نمی‌تواند آن را به میل خود تغییر دهد. فرد باید خود را با قدرت قهری زبان هماهنگ سازد. به‌طور معمول، فرد قادر به درک جهان یا خود نیست، مگر از طریق روش‌های مفهومی که زبان ارائه می‌دهد؛ اما این واقع بودگی^۲، بیرونی بودن^۳ و اجباری بودن^۴ زبان (همان ویژگی‌هایی که دورکیم برای پدیده اجتماعی^۵ لحاظ می‌کند) به تمام شئون جامعه گسترش می‌یابد. پیامد ذهنی این است که فرد «خود را می‌یابد»^۶ در جهان اجتماعی به همان اندازه که خود را در طبیعت می‌یابد (Berger, 1966: 119).

۵-۳. ساختار گفت‌وگویی زبان: مشروعیت بخشی جهان اجتماعی

انسان به‌عنوان موجودی اجتماعی، نمی‌تواند از زبان بگریزد و زبان را نادیده انگارد زیرا از سطوح پایین و خرد اجتماع که موقعیت چهره به چهره است، زبان، در شکل گفت‌وگو حضور دارد. زبان در حالت گفت‌وگویی خود است که دیدگاه ما را نسبت به جهان شکل می‌دهد: «در گفت‌وگو، به وسیع‌ترین معنای کلمه، است که ما دیدگاهمان را نسبت به جهان می‌سازیم و حفظ می‌کنیم» (برگر، ۱۳۹۷: ۷۰). برگر بحث از گفت‌وگو را با توضیح «مشروعیت» مطرح می‌کند به این معنا که گفت‌وگوهای روزمره، حفظ و ثبات نظم اجتماعی را رقم می‌زند. به بیان دیگر، «ساختارهای اعتبار»^۷ یعنی دیدگاه افراد در مورد واقعیت قابل قبول را باید از طریق گفت‌وگو تحلیل کرد زیرا:

-
1. Ontological Status
 2. Facticity
 3. Externality
 4. Coerciveness
 5. Social Phenomena
 6. Finds Himself
 7. Plausibility Structures

مهم‌ترین وسیله حفظ واقعیت گفت‌وگو است، البته گفت‌وگو عمدتاً بدین معنی است که مردم با یکدیگر سخن می‌گویند. این معنی با هاله پررنگ ارتباط غیرکلامی که گرداگرد سخن را احاطه می‌کند منافاتی ندارد. باین حال سخن، در کل دستگاه مکالمه مقام ممتازی دارد. لیکن شایان تأکید است که قسمت اعظم حفظ واقعیت در گفت‌وگو جنبه ضمنی دارد، نه صریح. کلمات بسیاری که در اکثر مکالمه‌ها به کار برده می‌شوند ماهیت جهان را تعریف و مشخص نمی‌کنند. بلکه مکالمه در بستر و زمینه جهانی روی می‌دهد که بی‌آنکه درباره‌اش کلامی بر زبان آید امری مسلم انگاشته می‌شود (برگر، ۱۳۷۵: ۲۰۷).

درواقع از آن جهت که جامعه برای تداوم حضور خویش، نیاز به مشروعیت دارد، باید بتواند اعضاء خویش را قانع کند که هنجارها و ارزش‌هایی را درونی کنند. هرچند درونی کردن تماماً از طریق گفت‌وگو حاصل نمی‌شود و کنترل اجتماعی و تنبیه نیز در «هنجارمند» ساختن افراد نقش دارد؛ اما نکته مهم این است که در **ساخت اجتماعی واقعیت**، زبان و مکالمه نقش مهمی ایفا می‌کنند. برگر خاطرنشان می‌سازد که ما در گفتگو با دیگران، دیدگاه خود را نسبت به جهان به خود اختصاص می‌دهیم و زبانی که به کار می‌بریم مقولاتی را در اختیار ما قرار می‌دهد که جهان را نظم می‌بخشد. کلمات ما که در داستان‌ها، پندها و وصف‌ها منتظم می‌شوند، تبدیل به گفتگو و تبادل نظر بین مردم می‌شوند که در آن معنای کلمات ابراز، اصلاح و درونی می‌شود. این گفتگوهای روزمره است که بدیهی بودن جهان^۱ را حفظ می‌کند (Ammerman, 2018: 31).

۵-۴. مناطق معنایی زبان: امکان انباشت^۲ تجربیات زندگی

از دیگر ویژگی‌های زبان از منظر برگر، «امکان ذخیره‌سازی و انباشت» است؛ زیرا زبان

1. Taken for-Grantedness of the World

2. Accumulation

زمینه‌های معنایی یا مناطق معنایی را ایجاد می‌کند که از حیث زبان‌شناختی محدود شده‌اند. واژگان، دستور زبان و نحو برای سازمان‌دهی این زمینه‌های معنایی تنظیم شده‌اند؛ بنابراین زبان طرح‌های طبقه‌بندی می‌سازد تا بتوان اشیا را بر اساس «جنسیت» یا بر اساس کمیت متمایز ساخت؛ قالب‌هایی را ایجاد می‌کند برای اظهارات مربوط به عمل^۱ در برابر اظهارات مربوط به بودن^۲؛ هم‌چنین زبان حالت‌های نشان‌دهنده درجات صمیمیت اجتماعی و غیره را ایجاد می‌کند (Berger & Luckmann, 1991: 55). در حوزه‌های معنایی که به این ترتیب توسط زبان ساخته شده است، امکان عینیت یافتن، حفظ و انباشت تجربه‌ی زندگی‌نامه‌ای و تاریخی وجود دارد. به موجب این انباشت^۳، یک انبار اجتماعی از دانش تشکیل می‌شود که از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود و در زندگی روزمره در دسترس فرد قرار می‌گیرد (همان، ۵۵ و ۵۶). لذا زبان، پیوند میان نسل‌های مختلف یک جامعه و حتی یک جامعه و جامعه دیگر را برقرار می‌سازد. زبان از آن حیث که «ذخیره‌ساز» است، نه تنها تداوم سنت و جامعه را ممکن می‌سازد بلکه به جهت «انباشت دانش اجتماعی»، امکان زیستن را برای فرد هم فراهم می‌کند:

آگاهی زندگی روزمره رشته‌ای از معانی است که به فرد مجال می‌دهد تا راه خود را میان رویدادهای معمولی و برخوردهای زندگی‌اش با دیگران پیش گیرد. کل این معانی که فرد در آن‌ها با دیگران سهیم است، یک زیست‌جهان اجتماعی خاص را می‌سازند (برگر و دیگران، ۱۳۹۴: ۲۵).

همچنین می‌توان با کمک زبان در مورد چیزهایی صحبت کرد که فرد هرگز تجربه مستقیمی در رابطه با آن‌ها نداشته و نخواهد داشت (Wuthnow et al., 2010: 36). زبان در زندگی روزمره ظهور پیدا می‌کند و در درجه اول به آن اشاره دارد – به دلایلی همچون به اشتراک گذاشته شدن با دیگران، معطوف بودن به اعمال و تجارب و پذیرفته شدن به عنوان امری بدیهی.

-
1. Statements of Action
 2. Statements of Being
 3. Accumulation

۵-۵. فراروی زبان از «اینجا و اکنون»^۱: ایجاد یک کلِ معنادار در زندگی

زبان اصولاً در موقعیت چهره به چهره ایجاد می‌شود اما نسبت به هر نظام نشانه‌ای دیگری قابلیت جدایی‌پذیری بیشتری دارد (Wuthnow et al., 2010: 36)؛ زیرا می‌تواند معانی و مقاصد افراد را با دقت بیشتری حفظ کند:

جدایی زبان اساساً بیشتر در توانایی آن برای انتقال معانی نهفته است که بیان مستقیم ذهنیت «اینجا و اکنون» نیستند. این توانایی را با سایر نظام‌های نشانه به اشتراک می‌گذارد، اما تنوع و پیچیدگی عظیم آن، آن را بسیار آسان‌تر از هر نظام دیگری (مثلاً نظام حرکات بدن) از موقعیت چهره به چهره قابل تفکیک می‌کند... زبان قادر است به مخزن عینی انبوهی از معانی و تجربه تبدیل شود که می‌تواند آن را در طول زمان حفظ کرده و به نسل‌های بعدی منتقل کند (Berger & Luckmann, 1991: 52).

زبان «به سبب قابلیتش در فراتر رفتن از «اینجا و اکنون» حوزه‌های مختلف درون زندگانی روزمره را به هم پیوند می‌زند و آن‌ها را در یک کل با معنی وحدت می‌بخشد» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۶۰).

زبان با فراتر رفتن از «اینجا و اکنون» به تعبیری از زندگی روزمره فراتر می‌رود. زبان گرچه در زندگی روزمره خود را آشکار می‌سازد اما به واسطه فراروی از اینجا و اکنون، می‌تواند همین زندگی روزمره را پیش روی خود قرار دهد و به آن بیندیشد و آن را مورد تأمل قرار دهد. زندگی روزمره، امور و فعالیت‌هایی است که بی‌دلیل صورت می‌پذیرد (اینکلیس، ۱۳۹۴: ۱۸)؛ اما به واسطه زبان، می‌توان همین اعمال و فعالیت‌های بی‌دلیل را مورد اندیشه قرار داد؛ نه به صورت جزء جزء بلکه کلیت زندگی روزمره را می‌توان به واسطه زبان، درک کرد؛ یعنی زبان امکان به وحدت رساندن تکثرات زندگی روزمره را برای انسان ممکن می‌سازد.

1. Here and Now

۵-۶. زبان و امکانِ سنخ‌بندی^۱ تجربیات زندگی

در مورد سنخ‌بندی کردن برگر می‌گویید: دامنه زبان چنان گستردگی و انعطاف‌پذیری دارد که به من اجازه می‌دهد تا انواع متعدد تجربه‌هایی را که در مسیر زندگی‌ام پدید می‌آیند عینیت بخشم. زبان تجربه‌ها را سنخ‌بندی کرده به من اجازه می‌دهد که آن‌ها را در مقوله وسیعی بگنجانم که برحسب آن‌ها تجربه‌ها نه تنها برای خود من بلکه برای هم‌نوعانم نیز معنی داشته باشد. زبان، با سنخ‌بندی کردن تجربه‌ها، آن‌ها را بی‌نام‌ونشان نیز می‌سازد، زیرا تجربه سنخ‌بندی شده، اصولاً ممکن است به وسیله هر کس که در مقوله موردبحث قرار می‌گیرد تکرار شود (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۶۰). سنخ‌بندی کردن درواقع اجازه می‌دهد که حوزه‌ها مختلف زندگی، بدون در هم آمیختگی موردتوجه قرار گیرند. به عنوان مثال، تجربه‌هایی که یک فرد در محیط کار دارد از سنخ اموری نیست که در خانه با آن سروکار دارد. زبان با جدایی افکندن حوزه‌های مختلف زندگی روزمره، این امکان را فراهم می‌کند تا فرد با آسودگی و سهولت بیشتری نقش‌های متفاوت خویش را ایفا کند. به عنوان مثال، وقتی پدر یا مادر به دنبال ایفای نقشی هستند که در خانه بر عهده دارند؛ می‌دانند که قلمرو خانه، نیازمند اعمال و رفتار خاصی است یا به بیان دیگر، زبان خاصی در این محیط دوستانه خانه حاکم است که با زبان محل کار متفاوت است. هرچند همه این موارد بر یک پیوستار قرار دارد: «در یک قطب این پیوستار دیگرانی قرار دارند که تعامل من با ایشان در موقعیت‌های چهره به چهره بسیار زیاد و شدید است - به اصطلاح «محفل درونی» من. در قطب دیگر مجرداتِ فوق‌العاده بی‌نام‌ونشان قرار دارند» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۵۲).

۵-۷. زبان به مثابه شرط امکانی «ساخت اجتماعی واقعیت» در سه لحظه

دیالکتیکی

آنچه برگر با اصطلاح دیالکتیک مدنظر دارد، بسیار متفاوت از آن چیزی است که

1. Typology

افلاطون، هگل یا مارکس منظور می‌کردند. درحالی‌که این اصطلاح در زمینه‌های مختلف معنای فنی‌تری به خود می‌گیرد، به لحاظ معنایی می‌توان آن را با اصطلاح تعامل^۱ یا کنش متقابل^۲ نزدیک دانست. آنچه مورد تأکید است، ماهیت پایدار و دائمی همین کنش متقابل است و برگر معتقد است که تمام واقعیت در یک دیالکتیک پیوسته با خود قرار دارد (Wuthnow et al., 2010: 38). دیالکتیک، دائم در حال کار کردن و فعالیت با خود است.

جامعه در دو ساحت واقعیت عینی و معانی ذهنی، آنگاه فهم می‌شود که دیالکتیک در پیوند سه امری که برگر آن‌ها را «لحظه»های هم‌زمان یک فرآیند دیالکتیکی مداوم می‌نامد، درک گردد: «برونی‌سازی»^۳، «عینی‌سازی»^۴ و «درونی‌سازی»^۵ (Berger & Luckmann, 1991: 149).

برونی‌سازی فرایندی است که در آن «آدمی باید پیوسته از طریق فعالیت و عمل به خود وجودی بیرونی بخشد.» (همان، ۸۰). درواقع، برون‌سازی، یکی از مشخصه‌های «ذات موجود انسانی»^۶ است. از آنجایی که هیچ ساختار زیستی‌گریزی وجود ندارد که بتواند فکر و رفتار انسان را جهت‌دهی کند، انسان به نحوی ناگزیر، ساختارهای انسانی می‌سازد^۷ که عملکردی مانند گزینه را انجام دهند (Wuthnow et al., 2010: 39). انسان در جهت ساختن جهان خود، دائم در حال بیرون ریختن خود است و معانی ذهنی خود را دائماً در جهان اجتماعی و زندگی روزمره بازتاب می‌دهد. این فرایند به‌وسیله زبان صورت می‌گیرد چون «دامنه زبان چنان گسترده‌گی انعطاف‌پذیری دارد که به من اجازه می‌دهد تا انواع متعدد تجربه‌هایی را که در مسیر زندگی‌ام پدید می‌آید، عینیت بخشم» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۵۹). حاصل این

-
1. Interplay
 2. Interaction
 3. Externalization
 4. Objectivation
 5. Internalization
 6. Essence of Human Being
 7. Construct Human Structures

برون‌ریزی و عینیت‌بخشی ایجاد یک محصول^۱ برونی‌شده است که آن محصول، سطحی از استقلال و تمایز را از کسی که آن را تولید کرده، به دست آورده است. محصول ایستاده بر پای خود (یا مستقل) را باید با لحظه دوم دیالکتیک فهمید که عینی‌سازی نامیده می‌شود. در این «لحظه» است که جهان، «به عنوان یک واقعیت خارج از انسان» لحاظ می‌شود؛ درواقع به عنوان «چیزی که «در بیرون» است»؛ ویژگی‌های یک واقعیت خارجی و «عینی» را به دست می‌آورد؛ البته نه به عنوان واقعیتی که صرفاً برای فرد تک چنین باشد، بلکه به عنوان واقعیتی که دیگران نیز آن را تجربه می‌کنند. این فرایند نیز با وساطت زبان صورت می‌گیرد: «زبان تجربه‌های مشترک را به صورت عینی در می‌آورد» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۹۹). تجربه‌های مشترک جمعی عینی‌شده همان نهادها و هنجارهایی است که نه تنها کودکان بلکه بزرگسالان هم آن را واقعیت خارج از انسان تلقی می‌کنند:

نهادها اینک چنان به تصور درمی‌آیند که گویی از واقعیتی خاص برخوردارند؛ واقعیتی که با فرد به عنوان امری خارجی و ضروری مواجه می‌شود... عینیت دنیای نهادی نه تنها برای کودکان، بلکه (به سبب تأثیری آینه‌وار) برای والدین نیز، «ضخیم می‌شود» و «به تیرگی می‌گراید». فقط در این مرحله است که اصولاً سخن گفتن از دنیایی اجتماعی، به مفهوم جامع و معینی که به نحوی شبیه به واقعیت جهان طبیعی رویاروی فرد قرار می‌گیرد، امکان‌پذیر می‌شود (همان: ۸۷ و ۸۸).

هرچند که برگر عینیت دنیای نهادی را چون بر اساس بر فرایند «عینی‌سازی زبانی»^۲ تشریح می‌کند، به اندازه طرح دورکیم، پرقدردت نمی‌داند و با ارجاع به وبر متذکر می‌شود: «او در نظریه فرهنگ‌مندی خود، امکان درهم شکستن «دنیای مسلم انگاشته شده» در جامعه را ترسیم کرده است. فرهنگ‌مندی معانی تازه را جانشین معانی کهن می‌سازد و انگاره‌های هستی‌آدمی را از بنیاد بازتعریف می‌کند؛ بنابراین از آنجا که همه نظام‌های اجتماعی را آدیان پدید آورده‌اند، چنین برمی‌آید که توانمندی دگرگون

1. product

2. linguistic objectification

کردن آن‌ها را نیز دارند (برگر، ۱۳۹۲: ۱۵۰).

لحظه سوم دیالکتیک، درونی‌سازی است. در اینجا فرد نه تنها جهان اجتماعی - فرهنگی عینی را درک می‌کند، بلکه با آن هم‌ذات‌پنداری می‌کند. درونی‌سازی به معنای «درک یا تفسیر بی‌واسطه یک رویداد عینی به عنوان بیانگر معنا، یعنی به عنوان تجلی فرآیندهای ذهنی دیگری که از این طریق به لحاظ ذهنی برای من معنادار می‌شود» (Berger & Luckmann, 1991: 149-150). در این لحظه، جهان اجتماعی، به جهان شخصی و جهان عینی بیرونی به جهان درونی فرد تبدیل می‌شود. تناظر جهان بیرونی و درونی یکی از نکات مورد تأکید برگر است و زبان واسطه اصلی این تناظر است: «آنچه «در بیرون» واقعی است متناظر است با آنچه «در درون» واقعیت دارد و برعکس. زبان ابزاری است اصلی که این فرایند مداوم تعبیر و ترجمه را در هر دو جهت به پیش می‌برد» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۱۸۳). البته این تناظر در تک‌تک افراد جامعه کامل نیست «تقارن میان واقعیت عینی و ذهنی ممکن نیست کامل باشد... هیچ فردی تمامی آنچه را به عنوان واقعیت عینی در جامعه‌اش عینیت می‌یابد به صورت درونی در نمی‌آورد» (همان).

درونی‌سازی از طریق فرآیند اجتماعی شدن^۱ رخ می‌دهد. از نظر برگر تمام شدن و کامل شدن فرایند دیالکتیکی (یعنی لحظه سوم) تنها از طریق روند اجتماعی شدن بین نسلی امکان‌پذیر است: «تنها با انتقال دنیای اجتماعی به نسلی جدید (یعنی با درونی گردانیدن آن گونه که در جریان اجتماعی شدن صورت می‌بندد) دیالکتیک اصلی اجتماعی در کلیتش به ظهور می‌رسد» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۹۱).

با توجه به آنچه مطرح گردید، سه لحظه دیالکتیک بیان تأثیر و تأثر متقابل انسان و جامعه با وساطت زبان است؛ بنابراین باید «جامعه را تجسم کنش‌های انسانی بدانیم و آن را به عنوان واقعیتی لحاظ کنیم که فعالیت انسانی^۲ آن را به عنوان داده شده دریافت

1. socialization

2. Human Activity

می‌کند»^۱ (Berger and Pullberg, 1965: 196). جهان اجتماعی یک ساخت سه‌وجهی دارد که از سه لحظه دیالکتیکی برآمده است و باید به همین صورت فهم شود:

«جامعه فراورده‌ای است انسانی؛ جامعه واقعی است عینی؛ انسان فراورده‌ای است اجتماعی. هر تحلیلی درباره دنیای اجتماعی که یکی از این سه عامل را نادیده بگیرد، تحریف آمیز خواهد بود» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۹۱).

پس به طور خلاصه، دیالکتیک سه لحظه‌ای برگر (برونی‌سازی، عینی‌سازی، درونی‌سازی) با «وساطت زبان» به صورت زیر تعین می‌یابد:

- برونی‌سازی: انسان‌ها معانی ذهنی خود را با وساطت زبان در جهان بیرون می‌ریزند و عینیت می‌بخشند.

- عینی‌سازی: محصولات برونی‌شده (مانند نهادها، قوانین، هنجارها) از طریق «عینی‌سازی زبانی» به عنوان واقعیت‌هایی عینی و مستقل از سازندگان‌شان تثبیت می‌شوند.

- درونی‌سازی: نسل‌های جدید از طریق زبان (گفتگو، آموزش، اجتماعی‌شدن) این واقعیت‌های عینی‌شده را می‌آموزند و در ذهن خود درونی می‌کنند.

۶. زندگی روزمره چونان «واقعیت اعلاء» و «واقعیت تمام‌عیار»

اهمیت یافتن زندگی برای اندیشمندان و فلاسفه را می‌توان تا شوپنهاور و نیچه دنبال کرد که با عنوان «فلسفه-زندگی»^۲ شناخته می‌شود؛ این حرکت فکری تا رسیدن به «جامعه‌شناسی زندگی»^۳ از چند اندیشمند اجتماعی نظیر زیمل^۴، شوتز^۵، لاش^۶ و فیتزی^۷ عبور کرده (Lafontaine, 2024: 59)؛ و درنهایت به برگر رسیده است. او معتقد است

1. Society as the Incarnation of Human Actions And Seeing It as A Reality Which Human Activity Has to Take as Given.

2. Life-Philosophy

3. Sociology of Life

4. Simmel

5. Schutz

6. Lash

7. Fitzi

که جامعه‌شناسی در دوره کلاسیک خود - تقریباً بین سال‌های ۱۸۹۰ و ۱۹۳۰ - با «مسائل بزرگ»^۱ آن زمان سروکار داشت. امروزه به نظر می‌رسد که جامعه‌شناسی از این پرسش‌ها اجتناب می‌کند (Berger, 1992: 14). این دگرگونی یا به تعبیر دیگر، روگردانی از مسائل بزرگ به این دلیل صورت گرفته است که تکثر تجربه‌های زندگی و گستردگی قلمرو حیات اجتماعی اجازه نمی‌دهد آن‌ها را ذیل یک مسئله بزرگ قرار داد. به همین جهت باید گفت که تجربه انسان‌ها در زندگی یکسان نیست و می‌توان گفت هر فردی در دنیای اجتماعی متفاوتی زندگی می‌کند و نیازها و آرزوهای متفاوتی دارد. افراد از جهان‌بینی اجتماعی^۲ یا زیست‌جهان^۳ یکسانی برخوردار نیستند (St. Clair, 1982: 221)؛ همچنین اندوخته دانش اجتماعی نیز بین افراد مختلف، مشابه نیست (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۶۶). این تجربیات متفاوت را می‌توان با شغل، جنسیت، محل زندگی، طبقه و دیگر عوامل ساختاری توضیح داد اما نباید فراموش کنیم که همه این عوامل در تحلیل نهایی ختم به زندگی روزمره می‌شود:

از نظر برگر، در میان واقعیت‌های کثیر، یکی واقعیت به صورت «واقعیت تمام‌عیار»^۴ جلوه‌گر می‌شود و آن واقعیت زندگی روزمره است. مقام ممتاز این واقعیت آن را سزاوار گرفتن عنوان «واقعیت اعلی»^۵ می‌کند... واقعیت زندگانی روزمره به صورت دنیایی مشترک در ذهن، یعنی دنیایی که من با دیگران در آن شریکم، در برابرم خود نمایی می‌کند. این ذهنیت مشترک متقابل، زندگانی روزمره را از واقعیت‌های دیگری که من نسبت به آن‌ها آگاهی دارم به شدت متمایز می‌سازد (همان، ۳۶-۳۸).

جهان زندگی روزمره جهانی است که امور به نحو بی‌واسطه در دسترس هستند و می‌توان آن را جهان آشنا و جهانی دانست که انسان با آن انس دارد؛ و انسان با آن خو

-
1. Big Questions
 2. Social World View
 3. Lebenswelt
 4. Reality Par Excellence
 5. Paramount Reality

گرفته است، جهانی که کارهای روزینه خود را در آن پیش می‌برد (کوسیک^۱، ۱۳۸۶: ۶۹). زندگی روزمره مملو از فعالیت‌ها و کارهایی است که دلیلی بر انجام آن نداریم؛ یعنی در پی آن نیستیم که آن را مورد مذاقه قرار دهیم و آن را توضیح پذیر سازیم؛ به همین جهت است که وقتی «از افراد خواسته می‌شود در مورد زندگی روزمره‌شان فکر کنند و توضیح دهند، بیان بدیهیات زندگی روزمره را در قالب کلمات دشوار می‌یابند.» (انگلیس^۲، ۱۳۹۴: ۱۷). برگر این نکته را چنین متذکر شده است: «در زندگی روزمره دقیقاً به همان اندازه که مهم است برخی چیزها به صراحت تأیید دوباره شود، مهم است برخی چیزها بتوانند بی‌سروصدا، بدیهی انگاشته شوند.» (برگر، ۱۳۹۷: ۷۳).

۷. نسبت زندگی روزمره و زبان

زبان در نظریه برگر، نه تنها بازتابنده زندگی روزمره، بلکه سازنده اصلی آن است. زبان به عنوان مهم‌ترین نظام نشانه‌ای، امکان عینیت بخشیدن به معانی ذهنی و انتقال آن‌ها را فراهم می‌کند. از طریق گفتگو و مکالمه، افراد دیدگاه خود نسبت به جهان را شکل داده و آن را حفظ می‌کنند. به این ترتیب، زبان به زندگی روزمره ساختار می‌بخشد و آن را قابل فهم می‌سازد.

این رابطه دوسویه است: از یک سو، زبان از زندگی روزمره سرچشمه می‌گیرد و ارجاع اصلی آن به همین عرصه است و از سوی دیگر، خودِ زندگی روزمره از طریق زبان معنا می‌یابد، انباشت می‌شود و تداوم پیدا می‌کند. ویژگی‌های زبان مانند «انباشت پذیری» و «سنخ‌بندی» به افراد امکان می‌دهند تجربیات خود را دسته‌بندی کرده و یک «انبار اجتماعی دانش» ایجاد کنند که از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود.

زبان به عنوان «وساطت‌گر» بین ساحت ذهنی (سوژکتیو) و عینی (ابژکتیو) عمل می‌کند. این نقش کلیدی زبان است که به برگر اجازه می‌دهد نظریه‌ای اجتماعی ارائه

1. Kosík
2. Inglis

دهد که در آن زندگی روزمره، به عنوان خاستگاه اصلی شناخت اجتماعی، در مرکز تحلیل قرار می‌گیرد؛ بنابراین، فهم جامعه بدون توجه به این رابطه دیالکتیکی بین زبان و زندگی روزمره ناقص خواهد بود.

در بخش پایانی کتاب ساخت اجتماعی واقعیت آمده است: «امیدواریم این نکته را روشن ساخته باشیم که جامعه‌شناسی شناخت مستلزم جامعه‌شناسی زبان است» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۲۵۴) و همچنین از آنجا که عنوان فرعی کتاب «ساخت اجتماعی واقعیت»، «رساله‌ای در باب جامعه‌شناسی شناخت» است باید پرسش کرد: بین ساخت اجتماعی واقعیت و جامعه‌شناسی شناخت چه نسبتی وجود دارد؟ ساخت اجتماعی واقعیت که با سه مرحله دیالکتیکی مورد بحث قرار گرفت؛ چگونه ما را به جامعه‌شناسی شناخت منتقل می‌سازد؟ و این که جامعه‌شناسی زبان در نظر برگر چرا اهمیت دارد؟

پاسخ‌دهی به این پرسش‌ها مستلزم تذکر این نکته است که از نظر برگر، شناخت جامعه از طریق شناخت واقعیت رقم می‌خورد و واقعیت همان است که اجتماعی آن را به عنوان واقعیت مورد شناسایی قرار می‌دهد: «جامعه‌شناسی شناخت باید به بررسی هر آنچه در جامعه به عنوان «شناسایی» تلقی می‌شود پردازد» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۲۵)؛ یعنی «جامعه‌شناسی شناخت نباید، مانند تاریخ اندیشه‌ها یا تاریخ فلسفه، اساساً خود را درگیر تحلیل آگاهی نظری کند، بلکه به جای آن بهتر است به آگاهی مردم عادی، آن‌طور که زندگی معمولی‌شان را به کمک آن پیش می‌برند، پردازد» (برگر و دیگران، ۱۳۹۴: ۲۶). این توجه به آگاهی پیشانظری^۱ است که طبق آن می‌توانیم ادعا کنیم، شناخت جامعه به شناخت زبان گره خورده است؛ زیرا زبان است که امکان اندیشیدن به جامعه را فراهم می‌کند.

درواقع زبان با فراتر رفتن از «اینجا و اکنون» به تعبیری از زندگی روزمره فراتر می‌رود. زبان گرچه در زندگی روزمره خود را آشکار می‌سازد اما به واسطه فراروی

ازاینجا و اکنون، می‌تواند همین زندگی روزمره را پیش روی خود قرار دهد و به آن بیندیشد و آن را مورد تأمل قرار دهد. گفته شد که زندگی روزمره، امور و فعالیت‌هایی است که بی‌دلیل صورت می‌پذیرد (اینگلیس، ۱۳۹۴: ۱۸)؛ اما به واسطه زبان، می‌توان همین اعمال و فعالیت‌های بی‌دلیل را مورد اندیشه قرار داد؛ نه به صورت جزء جزء بلکه کلیت زندگی روزمره را می‌توان به واسطه زبان، درک کرد؛ یعنی زبان امکان به وحدت رساندنِ تکثراتِ زندگی روزمره را برای انسان ممکن می‌سازد.

۸. چگونگی بنیان‌گذاری «ساخت اجتماعی واقعیت» در «ساختار زبانیِ زندگی روزمره»

پیتر برگر با اتکا به «چرخش زبانی» در علوم اجتماعی، زبان را نه تنها ابزار ارتباطی، بلکه بنیانی برای تکوین و بازتولید واقعیت اجتماعی می‌داند. از منظر او، زندگی روزمره عرصه‌ای است که در آن واقعیت، در سه لحظه دیالکتیکی «برونی‌سازی»، «عینی‌سازی» و «درونی‌سازی» ساخته و بازساخته می‌شود؛ و این فرایند جز در بستر زبان و با واسطه‌گری آن قابل تحقق نیست. زبان در این معنا حلقه پیوندی است که میان ذهنیت فردی و عینیت اجتماعی ارتباط برقرار می‌کند و امکان قوام حیات اجتماعی را فراهم می‌سازد. زبان در نظریه برگر، واجد کارکردهایی چندگانه از جمله «معنادهی»، «انباشت دانش اجتماعی»، «سنخ‌بندی تجربه‌ها» و «ساختار گفت‌وگویی» است. این ویژگی‌ها موجب می‌شوند که افراد بتوانند تجربه‌های پراکنده زیسته خود را سازمان دهند، در جهان مشترک سهم شوند و این جهان را به نسل‌های بعدی انتقال دهند. بدین سان، واقعیت اجتماعی نه در قالب یک حقیقت ثابت، بلکه در فرایند زبانی تعاملات انسانی ساخته می‌شود.

برگر بر ظرفیت «بازاندیشانه» زبان تأکید می‌ورزد. زبان امکان می‌دهد تا انسان‌ها از سطح بداهت‌های زندگی روزمره فراتر رفته، آن را موضوع تأمل و بازاندیشی قرار دهند. این خصلت انتقادی زبان است که جامعه‌شناسی شناخت را ممکن می‌سازد و راه را برای فهم سیالیت، چندسویگی و پرتناقض بودن زندگی اجتماعی می‌گشاید.

از این رو، بنیان‌گذاری «ساخت اجتماعی واقعیت» در اندیشه برگر، به نحو جدایی‌ناپذیر با ساختار زبانی زندگی روزمره درهم تنیده است.

در نتیجه، نظریه «ساخت اجتماعی واقعیت» نزد برگر بدون توجه به زبان قابل درک نیست. زبان در اندیشه او، هم ابزار ارتباطی است و هم جایگاه تأمل و بازاندیشی؛ هم سازنده جهان روزمره است و هم زمینه‌ای برای فاصله گرفتن از آن؛ بنابراین، می‌توان گفت که زبان، شالوده‌ای است که بر آن بنای نظریه‌ی برگر در باب واقعیت اجتماعی استوار می‌شود.

در این نظریه، جامعه و زبان هر دو برآمده از فعالیت‌های انسان در زندگی روزمره‌اند؛ یعنی برآمدگی جامعه و زبان را باید در زندگی روزمره جست‌وجو کرد. نکته مهم این است که هرچند آغاز با زندگی روزمره است و از این امر گریزی نیست اما برای فهم و درک همین آغاز باید دست به تأمل بزنیم؛ یعنی تلاش کنیم، خاستگاه جامعه را مورد بازاندیشی قرار دهیم. شناختن جامعه از طریق همان چیزی ممکن می‌شود که خودِ جامعه آن را به عنوان «شناسایی» لحاظ می‌کند. در اینجا دوری وجود ندارد زیرا بازاندیشی یعنی حرکت به سمت شناختن «شناخت جامعه» که از نظر برگر، جامعه‌شناسی شناخت همین است. از آنجا که شناخت جامعه (آنچه جامعه مورد شناسایی قرار می‌دهد)؛ دست‌خوش تغییر می‌گردد و به تعبیری خودِ جامعه دائم ساخته می‌شود و گسیخته می‌گردد؛ ضرورت دارد که بازاندیشی نسبت به جامعه نیز فرایندی مداوم و پیوسته باشد که از نظر برگر چنین است؛ اما کار ویژه جامعه‌شناسی این است که می‌تواند سطح تأمل (بازاندیشی) در مورد جامعه را بیشتر و بیشتر شفاف سازد، هرچند هیچ‌گاه جامعه‌شناسی نمی‌تواند ادعا کند که شناخت واضح و متمایز دکارتی را در مورد جامعه بیان کرده است؛ به این دلیل که موجودیت اجتماعی به واسطه سیالیت و سویه‌های پرتناقض و چندوجهی خود، همواره از دید جامعه‌شناس می‌گریزد.

۹. ترکیب دیالکتیک و زبان و فراروی از دورکیم و وبر

با اینکه برگر از دو فرمان اصلی دورکیم و وبر در نظریه خویش استفاده کرده و هر دو

را به نحوی صورت‌بندی کرده که نه متناقض بلکه مکمل یکدیگر باشند؛ باین حال، بر اساس ظرفیت‌های اندیشه‌ای دیگر، از تلفیق اندیشه دورکیم و وبر فراتر رفته و نظریه‌ای با مشخصات متفاوت ارائه کرده است. به کارگیری فرایندهای سه لحظه‌ای دیالکتیکی توسط برگر، جایی است که چنین فراوی رخ می‌دهد. همان‌طور که نشان داده شد، این سه لحظه دیالکتیکی در اندیشه برگر با وساطت زبان و به کارگیری عناصر مفهومی چرخش زبانی امکان‌پذیر می‌شود.

علاوه بر این، برای فهم دقیق‌تر فرایندهای دیالکتیکی برگر، تأکید بر این نکته ضروری است که غالباً و عموماً دیالکتیک را به عنوان یک روش یا منطق فهم تلقی می‌کنند؛ اما برگر با ظرفیت پدیدارشناسانه‌ای که از سنت هگلی به همراه دارد، دیالکتیک را نه روش فهم بلکه شیوه تحول جهان اجتماعی می‌داند. البته این سوء فهم از دیالکتیک حتی درباره خودِ دیالکتیک هگل نیز وجود دارد: «یکی از پیش‌پنداشت‌های رایج، این طرز فکرِ نادرست است که دیالکتیک نوعی منطق جایگزین است... اما دیالکتیک هگل به هیچ‌روی گونه‌ای منطق صوری نیست... دیالکتیک هگل ذیل عام‌ترین صورت آن، مابعدالطبیعه‌ای است که وظیفه‌ی اصلی‌اش تعیین ساختار و سامان کلی هستی است» (بیزر، ۱۴۰۱: ۲۷۰)

برگر نیز با چنین تلقی از دیالکتیک، اولین لحظه دیالکتیک خویش را «برونی‌سازی» نامید که ناشی از برونی‌سازیِ «ذاتِ موجود انسانی» با وساطت زبان است؛ بنابراین دیالکتیک برگر مسیر تعین بخشی به هستی اجتماعی و جهان اجتماعی است. در مقام مقایسه، مارکس نیز دیالکتیک خویش را با تعین بخشی به هستی اجتماعی دنبال کرد، باین حال، او روابط تولید و کار و جنبه‌های مادی جهان اجتماعی را محور تحولات اجتماعی و شکل‌گیری نهادها و ساختارهای اجتماعی قرار داده بود. هگل نیز با اینکه دیالکتیکش هستی‌شناسانه است و به نوعی مبدع چنین تلقی از دیالکتیک در فلسفه مدرن است، باین حال، «آگاهی»، نه زبان، پایه و اساس دیالکتیک وی است.

اما برگر، مسیری متفاوت از هگل، دورکیم و وبر و البته مارکس رفته است؛ دیالکتیکش هستی‌شناسانه است از همین رو، از دورکیم و وبر که در بستر فلسفه نوکانتی هستند^۱ و زبان را صرفاً ابزار گرایانه فهم می‌کنند، متمایز است؛ از مارکس به دلیل محور قرار دادن روابط تولیدی و کار و از هگل به دلیل محور قرار دادن «آگاهی» نیز متمایز است. دیالکتیک برگر نوعی هستی‌شناسی اجتماعی بر محور زبان و در تناظر با زندگی روزمره است.

نتیجه‌گیری

با رجوع به پرسش‌های آغازین مقاله و مبتنی بر تحلیل‌های برآمده از آثار و اندیشه‌های پیتربگر و نیز بررسی تطبیقی با اندیشه‌های دورکیم و وبر و تا حدود اندکی هگل و مارکس؛ مشخص شده است که برگر با تحلیل و تبیین نظریه اجتماعی مبتنی بر ادراک خاص خویش از زبان، در زمره اندیشمندان و جامعه‌شناسان معاصر دارای دیدگاه چرخش زبانی قرار دارد؛ اگرچه ممکن است شواهدی در آثار برگر نیز وجود داشته باشد که تحلیل وی از زبان را در دیدگاه «ابزار گرایانه» قرار دهد – که تلقی پیشاچرخشی از زبان است – مانند این نکته که تأکید بسیار زیادی بر اهمیت «ابزاری» زبان در فرایند اجتماعی شدن دارد: «زبان هم مهم‌ترین مضمون و هم مهم‌ترین ابزار اجتماعی شدن است» (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۱۸۳). باین حال، تحلیل ما این است که وی از تلقی ابزار گرایانه از زبان عبور کرده است؛ به این دلیل که از یک طرف، با ایجاد چرخش در جامعه‌شناسی شناخت؛ که زندگی روزمره مردم، نه ایده‌ها و افکار نخبگان و روشنفکران را محور اصلی شناخت قرار می‌دهد؛ که در نتیجه آن، زندگی روزمره و ساختار زبانی آن را نه چونان ابزاری درجه دوم در خدمت پارادایم آگاهی محور، بلکه در سطح و مقیاس هستی‌شناسی اجتماعی قرار گرفته و بنیاد هرگونه شناسایی و آگاهی

۱. شرح این نکته که وبر و دورکیم چگونه ذیل اندیشه نوکانتی و بخصوص دیالکتیک دو لحظه‌ای آن‌ها قرار می‌گیرند، به مجالی دیگر سپرده می‌شود.

می‌گردد؛ از طرف دیگر، برگر با به کارگیری دیالکتیک زبانی سه لحظه‌ای خاص خود، دیالکتیک را نه ابزار یا شیوه‌ای برای فهم روشمند و علمی، بلکه عین موجودیت و فرایند تحول جامعه است که بازهم سطح و مقیاس هستی‌شناسانه‌ی اجتماعی دارد^۱. علاوه بر این؛ عناصر مفهومی چرخش زبانی برگر شناسایی و تبیین شد و در ادامه تلاش شد که ارتباط هر محور مفهومی با زندگی روزمره و جهان اجتماعی مشخص گردد. البته این فرایند تبیین عناصر و ارتباط آن‌ها کاملاً شأن تفسیری دارد؛ یعنی برگر هیچ کدام را به صراحت اشاره نکرده است، بلکه همگی حاصل استنباط تفسیری مبتنی بر شواهد موجود است.

تحقیقات اجتماعی در ایران، اگر بخواهد در چارچوب ساختار زبانی زندگی روزمره پیتربگری، دست به فعالیت بزند؛ باید زندگی روزمره مردم را بیش از همه در چارچوب زبان فارسی و سایر زبان‌های رایج در ایران و البته گویش‌های بسیار متنوع ایرانی فهم نماید. در حال حاضر، تحقیقات اجتماعی در ایران «با یک زبان» و «در یک زبان» استاندارد و معیار انجام می‌شود. در حالی که، همه آنچه مردم درباره واقعیت اجتماعی‌های پیرامونی خود می‌فهمند و همه شناختی که دارند؛ همه در زبان خاص خودشان نهفته است نه در زبان معیار پرسشگر و پژوهشگر. ورود به جهان اجتماعی و زندگی روزمره ایرانیان، طرح پرسش‌ها و دریافت پاسخ‌ها، ثبت شواهد و تنظیم یافته‌ها، همگی باید با طیف متنوع زبانی و گویشی ایرانیان را به رسمیت بشناسد و در چارچوب آن‌ها اقدام نماید.

علاوه بر مسئله تنوع و طیف‌های زبانی در ایران، زمینه و عمق تاریخی زبان فارسی و همه ملحقات آن است؛ مردمانی که سخن می‌گویند همگی حامل این اندوخته تاریخی هستند و سخنان آن حاصل انباشت تاریخی و نسلی آن‌هاست، اگر

۱. البته باید توجه داشت که شیوه و عناصر چرخش زبانی در اندیشه برگر بسیار متفاوت از اندیشمندانی مانند گادامر و ویتکشتاین است و حتی سطح تحلیلی آن‌ها هم کاملاً متفاوت است (سطح فلسفی در مقابل سطح اجتماعی)، با این حال، مقایسه علمی آن‌ها در جای خود بسیار ضروری و مفید خواهد بود.

ضرب‌المثل می‌زنند یا تشبیه بکار می‌برند و یا اگر شعر می‌خوانند یا مَثَل عامیانه می‌زنند؛ از ریشه‌های تاریخی زبانی خود بهره می‌برند. در اکثر اوقات، پژوهشگران و محققان اجتماعی، اندوخته و انباشت تاریخی زبانی کمتری نسبت به جامعه مورد مطالعه خود دارند و این به معنای عدم توانایی ورود به جهان اجتماعی آنان است.

نکته سوم اینکه جهان اجتماعی و زندگی روزمره در ساختار زبانی، به جهان نمادی تبدیل می‌شود. زندگی روزمره ایرانیان؛ حامل نمادپردازی‌های بسیار متنوع و متکثری؛ و البته در برخی موارد یگانه و واحدی است؛ که تحقیق اجتماعی راهی به جزء فهم چنین نمادپردازی‌های ایرانی ندارد. نماد نه قابل تقلیل به اسطوره یا خرافات است و نه قابل تبدیل به فکت و واقعیت؛ بنابراین محقق اجتماعی باید جهان نمادین ایرانی و ایرانیان را بتواند فهم نماید.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Seyed Esmaeil

Masoudi

Mohammad Taghi

Iman

Hossein Abbasi

<https://orcid.org/0009-0001-0462-0448>

<https://orcid.org/0000-0002-9660-6458>

<https://orcid.org/0009-0007-8451-6061>

منابع

- انگلیس، دیوید. (۱۳۹۴)، *فرهنگ و زندگی روزمره*، ترجمه: نازنین میرزاییگی، تهران: نشر گمان.
- برگر، پیتر و لوکمان، توماس. (۱۳۷۵)، *ساخت اجتماعی واقعیت*، ترجمه: فریبرز مجیدی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- برگر، پرگر. (۱۳۹۲)، *دعوت به جامعه‌شناسی*، ترجمه: رضا فاضل، تهران: نشر ثالث.
- برگر، پیتر؛ برگر، ب و کلنر، ه. (۱۳۹۴)، *ذهن بی‌خانمان: نوسازی و آگاهی*، ترجمه: محمد ساوجی، تهران: نشر نی.
- برگر، پیتر. (۱۳۹۷)، *شایعه فرشتگان*، ترجمه: ابوالفضل مرشدی و انسیه حاجی غلام، تهران: نشر ثالث.
- برلین، آیزیا. (۱۳۸۵)، *مجوس شمال*، ترجمه: رضا رضایی، نشر ماهی.
- دورکیم، ا. (۱۳۹۳)، *صور بنیادی حیات دینی*، ترجمه: باقر پرهام، تهران: نشر مرکز.
- کانت، ایمانوئل. (۱۴۰۰)، *سنجش خرد ناب*، ترجمه: میرشمس الدین ادیب سلطانی، تهران: نشر امیرکبیر.
- کلارک، الیزابت. (۱۳۸۸)، *تاریخ، متن، نظریه: مورخان و چرخش زبانی*، ترجمه: هاشم آقاجری، تهران: نشر مروارید.
- کوسیک، کارل. (۱۳۸۶)، *دیالکتیک انضمامی بودن*، ترجمه: محمود عبادیان، تهران: نشر قطره.

References

- Ammerman, N. (2018). *From Canopies to Conversations: The Continuing Significance of 'Plausibility Structures'*. In T. Hjelm (Authors), Peter L. Berger and the Sociology of Religion: 50 Years after The Sacred Canopy (pp. 27–42). New York: Bloomsbury Academic. <http://dx.doi.org/10.5040/9781350061910.0007>
- Fritsch, M. (2019). 'Philosophy of the Subject/Consciousness', in A. Allen and E. Mendieta (eds.) *The Cambridge Habermas Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 299–302.
- Berger, P. (1966). Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge, *European Journal of Sociology*, 7, 1: 105–115.
- Berger, Peter, and Stanley Pullberg. (1965). "Reification and the Sociological Critique of Consciousness." *History and Theory* 4, no. 2. 196–211. <https://doi.org/10.2307/2504151>.
- Berger, P. L. Sociology: A disinivation? *Soc* 30, 12–18 (1992).

- <https://doi.org/10.1007/BF02719100>
- Berger P and Luckmann T (1991) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin.
- Bergmann, Gustav. (1964). *Logic and Reality*. University of Wisconsin Press.
- Boy, J. D. (2021) 'The metropolis and the life of spirit' by Georg Simmel: A new translation. *Journal of Classical Sociology* 21(2): 188-202. <https://doi.org/10.1177/1468795X20980638>
- Chakraborty, Debosmitha. (2022). "A Critical Assessment Of The Linguistic Turn Movement In Philosophy: With Special Reference To Wittgenstein". *Journal of Positive School Psychology*. 2022, Vol. 6, No. 2, 6518-6524.
- Durkheim, Emile. (2004). *Durkheim's Philosophy Lectures*, Edited and translated by Neil Gross and Robert Alun Jones, New York: Cambridge University Press.
- Durkheim, Emile. (1982). *The Rules of Sociological Method*. Edited with an Introduction by Steven Lukes Translated -by W. D. Halls. THE FREE PRESS Printed in the United States of America.
- Durkheim, Emile. (2010). *Sociology and Philosophy*. Translated by D.F.Pocock With an Introduction by J.G.Peristiany, This edition first published in 2010 by Routledge.
- Habermas, Jurgen (1999), Hermeneutic and Analytic Philosophy. Two Complementary Versions of the Linguistic Turn?. *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 44, pp 413-441.
- Henry, Paget (1995), Sociology: After the Linguistic and Multicultural Turns, *Sociological Forum* 10, 633-652.
- Hirschkop, Ken. (2019). *Linguistic Turns, 1890-1950: Writing on Language as Social Theory*. Oxford University Press.
- Lafontaine, S. (2024). Adventure in the social world: Georg Simmel's appeal to a theory of creative action. *Journal of Classical Sociology*, 24(1), 53-74. <https://doi.org/10.1177/1468795X221092667>
- St. Clair, Robert N. (1982). Language and the social construction of reality, *Language Sciences*, Volume 4, Issue 2, Pages 221-236,
- Rorty, Richard M. (1992). *The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method*. University Of Chicago Press.
- Sandu, A. & Nistor, P. (2020). Individual versus Social in Psycho-Sociology. The Social Construction of Reality. *Moldavian Journal for Education and Social Psychology*, 4(2), 44-49.
- Tada, Mitsuhiro. (2018). "Language, ethnicity, and the nation-state: on Max Weber's conception of "imagined linguistic community"". *Theory and Society*. Vol. 47, No. 4 (August 2018), pp. 437-466 (30 pages)

- Williams, G (2020). *Social Theory and Language The Construction of Meaning*. New York and London: Routledge
- Wuthnow, R, Hunter J. D. Bergesen, A. Kurzweil, E. (2010) *Cultural Analysis: The Work of Peter L. Berger, Mary Douglas, Michel Foucault, and Jurgen Habermas*. New York and London: Routledge.
- Weber, Max. (1981). "Some Categories of Interpretive Sociology". *The Sociological Quarterly*, Spring, 1981, Vol. 22, No. 2, pp. 151- 180
- Weber, Max. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization*. oxford university press.

استناد به این مقاله: مسعودی، سید اسماعیل، ایمان، محمدتقی، عباسی، حسین. (۱۴۰۳). بنیان‌گذاری نظریه اجتماعی در زبان: چرخش زبانی و پتر برگر، فصلنامه علوم اجتماعی، ۳۱(۱۰۷)، ۱-۴۲. DOI: 10.22054/qjss.2025.84993.2874

Social sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License...